

Od Redakcji

Myślenie zmiany: transformacja – utopia – kryzys – retrospekcja – twórczość

Jeśli obraliśmy *kurs na ignorancję*¹, to czy możliwa jest zmiana tego kursu? W jakim sensie daje się pomyśleć odwrót od zjawisk, których gorzkiej obecności i nieubłaganej mocy doświadczamy dziś na co dzień: rozpadu sfery publicznej, ekonomicznej kolonizacji przestrzeni społecznej i symbolicznej, kryzysu demokracji liberalnej (a w ramach tego – zaniku czytającej publiczności, deficytu realnego dialogu, atrofii politycznej wyobraźni, degradacji nieszkoleniowej edukacji etc.)? Czy jest coś, co umożliwi wejście na nową drogę, gdy odczuwamy zmęczenie i przygnębienie z powodu ciężaru ogólnych tendencji, jawiących się jako zgoła nieuniknione i niewzruszone? Albo innymi słowy – jak pytał Jacques Derrida – „Z jakiego stanu wyczerpania ci młodzi staroeuropejczycy, którymi jesteśmy, muszą wyjść, by móc ponownie wyruszyć?”².

W istocie często wydaje się, że nic nie można zrobić. Francuski socjolog Alain Touraine pokazuje, że bezsilność nie wynika jedynie z obiektywnych zewnętrznych uwarunkowań czy jednostkowych ludzkich dyspozycji, lecz przede wszystkim zależy od tego, co nazwa *dominującym dyskursem interpretacyjnym* – od zespołu przekonań i wyobrażeń organizujących obraz życia społecznego oraz indywidualnego. Taka dominująca ideologia kolonizuje przestrzeń i sprawia, że alternatywne dyskursy z trudem zyskują odbiorców, są odrzucane bądź marginalizowane i wyciszane. Nie trzeba dodawać, że liczy się to, co dominujący

¹ Por. „Chowanna” 2020, T. 1 (54).

² J. Derrida: *Inny kurs*. Przekł. T. Załuski. Warszawa 2017, s. 14.

dyskurs interpretacyjny głosi w kwestii możliwości transformacji. Na sprzężenie wyobraźni z działaniem wskazuje także Piotr Sztompka: „To, co ludzie myślą o zmianie społecznej, ma zasadnicze znaczenie w popychaniu ich do działania, a zatem ma zasadniczy wpływ na sam kierunek i perspektywy zmiany społecznej”³. Touraine widzi współczesną sytuację tak: „Nasz niepokój pogłębia się, gdy odkrywamy, że byliśmy zamknięci w takiej wizji życia społecznego i nas samych, która pozbawiała nas wszelkiej wolności i kreatywności: w wizji społeczeństwa bez aktorów, całkowicie podporządkowanego zewnętrznym determinantom. Taka wizja szybko staje się przeszkodą zarówno w działaniu, jak i w myśleniu”⁴. W trybie analizy, który nazywa *socjologią podmiotu*, francuski intelektualista przekonuje, że scena historyczna nie jest pusta i że – skoro aktorzy się liczą – zawsze można coś zrobić. O poważne traktowanie podmiotowości – w ramach dwoistego układu struktura – sprawstwo – upomina się także brytyjska socjolożka Margaret Archer, uznająca koncepcje deterministyczne za tak zwaną konflację odgórną – błąd poznawczy prowadzący ludzi do zwykłych epifenomenów kodów kulturowych⁵.

Przyczynę do myślenia możliwej zmiany tkwi zatem w kategorii podmiotowości, którą trzeba – a to już *stricte* pedagogiczne zadanie – uruchomić, uczynnić, zrewitalizować. Amerykański filozof William Ayers uważa, że ludzie opierają się aktywności z poczucia bezradności i osamotnienia. Mówią: Jestem tylko jeden. Co może zrobić jedna osoba? Na tak sformułowane alibi Ayers odpowiada: „Pierwszą rzeczą, jaką może zrobić jedna osoba, jest oczywiście przestać być jedną osobą, wyciągnąć rękę i stać się dwiema, trzema, wieloma osobami – publicznością”⁶.

* * *

W niniejszym tomie „Chowanny” staramy się organizować i aktywizować czytającą publiczność wokół problemu zmiany za pomocą pentagonalnego schematu: transformacja – utopia – kryzys – retrospekcja – twórczość.

³ P. Sztompka: *Socjologia zmian społecznych*. Przeł. J. Konieczny. Kraków 2005, s. 15.

⁴ A. Touraine: *Myśleć inaczej*. Przeł. M. Byliniak. Wstępem opatrzył P. Kuczyński. Warszawa 2011, s. 27.

⁵ Por. M.S. Archer: *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*. Przeł. A. Dziuban. Kraków 2013, s. 23.

⁶ W. Ayers: *Foreword*. In: J.M. Iorio, C.S. Tanabe: *Higher Education and the Practice of Hope*. Foreword by W. Ayers. Singapore 2019, s. vi.

Aby zmienić kurs (na przykład *kurs na ignorancję*), potrzebujemy, po pierwsze, namysłu nad samym fenomenem i mechanizmem zmiany. To nam oferuje Lech Witkowski w tekście *Transformacje i ich dominanty – między dynamiką i strukturą procesualności*. Mamy tu opis dynamiki zmiany sytuacyjnej z wykorzystaniem całej serii istotnych pedagogicznie tropów, między innymi: dwoistości relacji (wbrew popularnym dychotomicznym alternatywom), przemieszczania dominanty w procesie czy newralgiczności przeżycia inicjacyjnego (autorytu przejścia, progów inicjacyjnych, efektów wybuchowych etc.).

Po drugie, zmiana wymaga wyobraźni – przekroczenia dotychczasowego horyzontu, pomyślenia czegoś na nowo. Niemniej jednak i wyobraźnia ma swoje pułapki, a zmiana może stanowić efekt uboczny, a nie rezultat świadomego wdrażania planu. Rafał Włodarczyk w artykule *Utopia of School, Disobedience, and Translation. Two Biblical Myths in the Interpretation of Erich Fromm and George Steiner* ujmuje szkołę jako efekt wyobraźni utopijnej epoki rewolucji przemysłowej, a w swoim rozpatrywaniu dwóch wielkich interpretacji dwóch biblijnych mitów (o Adamie i Ewie oraz o wieży Babel) akcentuje kategorie *nieposłuszeństwa i przekładu* jako te, które mogą zbawiennie zniweczyć nazbyt „doskonałe” transformacyjne projekty.

Ważnym czynnikiem zmiany – i traktujemy to jako trzeci element schematu interpretacyjnego procesów przekształceń – jest świadomość obecności i struktury kryzysu. Transformacje dokonują się w momentach przesileń, pod warunkiem, że te przesilenia dostrzegamy i rozumiemy, na czym polegają. W tym tomie sygnalizujemy to na przykładzie dyskursu z zakresu humanistycznego zwrotu afektywnego. Ten dyskurs dotyczy między innymi kryzysu emocji i jego przełożeń na relacje łączące ludzi. Irena Przybylska w tekście *Kryzys więzi międzyludzkich jako kryzys kultury emocjonalnej* opisuje zjawisko „ochładzania emocjonalności” związane z procesem racjonalizacji świata społecznego, uprzytamnia nam przyczyny i efekty zachodzącej codziennie wokół nas zmiany w sferze emocji. Z kolei Aleksandra Pyrzyk-Kuta w artykule *Niewypowiedziane naruszenia więzi i emocji, czyli o kryzysach zapisanych w ciele. Znaczenie choreoterapii w redukcji napięć emocjonalnych* śledzi możliwości dokonywania zmian wewnętrznych (radzenia sobie z raniącymi konfliktami emocjonalnymi) przez podjęcie pracy z własnym ciałem (na przykład w tańcu).

Ważne elementy myślenia zmiany to nie tylko wychylona w przyszłość wyobraźnia (utopia) i skoncentrowane na teraźniejszości analizy sytuacji kryzysowych, lecz także pamięć i zdolność wykorzystywania istniejących już – a często zapoznawanych bądź recepcyjnie spływających – zasobów kulturowych. Łukasz Michalski w tekście *Likwidacja Europy. Totalizm i demokracja w rozważaniach Zygmunta Mysłakowskiego*

proponuje w retrospektywnym geście przeczytanie raz jeszcze książki jednego z klasyków polskiej pedagogiki *Totalizm czy kultura*, wydanej w 1938 roku. Dzięki połączeniu perspektywy diachronicznej z synchroniczną, powrotu do przeszłości z analizą współczesności wprowadza istotną kategorię *przestrajania* lektury na warunki XXI wieku; Michalski rozważa przy tym mechanizmy sprzyjające totalistycznym rozwiązaniom politycznym nie tylko w odniesieniu do okresu międzywojennego, lecz także w odniesieniu do teraźniejszości.

Piątym składnikiem myślenia zmiany jest twórczość. To przepastne zagadnienie w tomie tylko sygnalizujemy – na dwóch przykładach. Monika Wróblewska w artykule *Zasoby, potencjał i możliwości człowieka w perspektywie samorealizacji* przywołuje słynną koncepcję Abrahama Masłowa. W koncepcji tej w zakresie potrzeby samorealizacji akcentowane jest wychodzenie poza brak na rzecz działania twórczego, którego zasadą staje się reguła jedności przeciwieństw. Tom ten zamykamy sporządzoną przez Annę Chmiel recenzją książki Doroty Koczanowicz *Pozycja smaku*. Chociaż recenzja ma charakter sprawozdawczy, a nie analityczny, dochodzi w niej do głosu motyw jedzenia jako... sztuki.

Jeśli myślenie zmiany kursu ma być realne, to trzeba przebudzać (w sobie przede wszystkim) podmiotowość i łączyć się z innymi w przebudzoną publiczność. W edukacji oznacza to, że trzeba w ramach tego samego dążenia kształcić nauczycieli nie na funkcjonariuszy państwowych i techników (metodyków) obsługujących system oświaty, tylko – jak wskazuje Henry Giroux – intelektualistów zdolnych do rozmowy o życiu publicznym. Trzeba ich kształcić w „języku niosącym wizję”⁷. Próbowaliśmy w tym tomie „Chowanny” sformułować możliwe – oczywiście nie wszystkie – składowe takiego języka. Wizja, jaką może dysponować pedagog, obejmuje między innymi: świadomość mechanizmów zmiany, wyobraźnię utopijną, przeświechtanie sytuacji kryzysowych, retrospektywną obecność niewspółobecnego oraz inwencję. Jeśli będziemy mieć taki język i takie narzędzia, wówczas będziemy mogli samych siebie zaskoczyć. Jak pisze Andrzej Wierciński: „Otwarcie się na nieznanne i nieprzewidywalne może przekształcić [transform] nasze życie w nieskończenie piękne zdumienie”⁸.

⁷ H.A. Giroux, L. Witkowski: *Edukacja i sfera publiczna. Idee i doświadczenia pedagogiki radykalnej*. Przedmowa Z. Kwieciński. Posłowie T. Szukdlarek. Aneks Z. Melosik, B. Śliwerski. Kraków 2010, s. 77.

⁸ A. Wierciński: *Hermeneutics of Education. Exploring and Experiencing the Unpredictability of Education*. [International Studies in Hermeneutics and Phenomenology. Vol. 10]. Zürich 2019, s. 25, tłum. – K.M.

Bibliografia

- Archer M.S.: *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*. Przeł. A. Dziuban. Kraków 2013.
- Ayers W.: *Foreword*. In: J.M. Iorio, C.S. Tanabe: *Higher Education and the Practice of Hope*. Foreword by W. Ayers. Singapore 2019.
- Derrida J.: *Inny kurs*. Przekł. T. Załuski. Warszawa 2017.
- Giroux H.A., Witkowski L.: *Edukacja i sfera publiczna. Idee i doświadczenia pedagogiki radykalnej*. Przedmowa Z. Kwieciński. Posłowie T. Szkudlarek. Aneks Z. Melosik, B. Śliwerski. Kraków 2010.
- Sztompka P.: *Socjologia zmian społecznych*. Przeł. J. Konieczny. Kraków 2005.
- Touraine A.: *Myśleć inaczej*. Przeł. M. Byliniak. Wstępem opatrzył P. Kuczyński. Warszawa 2011.
- Wierciński A.: *Hermeneutics of Education. Exploring and Experiencing the Unpredictability of Education*. [International Studies in Hermeneutics and Phenomenology. Vol. 10]. Zürich 2019.

Krzysztof Maliszewski

Uniwersytet Śląski w Katowicach

<https://orcid.org/0000-0001-9044-8156>